

ZUZANA POLÁČKOVÁ

A szlovák–magyar kapcsolatok néhány európai uniós ország sajtójának és tudományos szakirodalmának tükrében

ZUZANA POLÁČKOVÁ

323.15(=511.141)(437.6)

SLOVAK-HUNGARIAN RELATIONS IN THE REFLEXION OF THE PRESS AND
SCIENTIFIC LITERATURE IN SOME OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

323.1(4-191.2)

316.347(437.6)

Central European minorities. Slovak-Hungarian conflict in the Reflexion of the European Union. Modern research of national minority relations.

Jelen tanulmány középpontjában a nemzetiségi kapcsolatok kutatásával összefüggő három alapvető problémakör áll: a közép-európai kisebbség és a többség viszonya, valamint ennek az Európai Unió-beli sajtóban és tudományos művekben tetten érhető jelenléte. Az első részben a kisebbségek, konkrétan a szlovákiai magyarok 1989 utáni és a kilencvenes évekre, a Mečiar-kormányzat időszakára jellemző helyzetének értékelésére és érzékelésére helyeződik a hangsúly. A második rész témája Ausztria és Hollandia, a kisebbségi problematika és a szlovák–magyar viszony iránt e két országban megnyilvánuló figyelem.¹ Ennek tükrében a maguk konkrétságában, dokumentumokkal alátámasztva elevenednek meg egyes bevett szemléleti megközelítések és a közép-európai és szlovákiai kisebbségi kérdés felületes (nem) ismeretének jelei, amelyek elemzését, általános mivoltukban az első rész tartalmazza. A harmadik részben az európai nemzetiségi és kisebbségi problémák újabb keletű vizsgálati módszerei és összefüggései szerepelnek.

Az európai dimenzió a vizsgálódásokba új, azokat más irányba elmozdító szempontokat visz bele. Az olyasfajta fogalmak, mint az etnikai konfliktus, az összeférhetetlenség és az antagonizmusok háttérbe szorulnak. Túlsúlyba kerülnek a régióon belüli fejlődésnek, a társadalom demokratizálásának, a civil társadalom alakulásának a kérdései, s nem utolsósorban ezeknek a jelenségeknek az Európai Unió „régiji” és „új” tagjai által képviselt összehasonlító megítélései. A Szlovák Köztársaságban ez a megközelítés elsősorban az európai történelem, az európai régiók, a közép-európai polgári kategóriák vizsgálatában, a demokratizálódás elért szintjére és a civil társadalom vizsgálatára irányuló törekvésben jut kifejezésre.

Konfliktusgócok a szlovák–magyar kapcsolatokban és azok reflexiói az uniós sajtóban és a tudományos munkákban

A kommunizmus a stratégiailag oly fontos közép- és kelet-európai térségben 1989-ben bekövetkezett bukása után a nyugat-európai sajtóban és tudományos művek-

ben az egyes nemzetek, kisebbségek és etnikai csoportok közötti fokozódó feszültség vált égető problémává. A nyugat-európai közvélemény számára ez nem volt új fejlemény, hiszen már hozzászólt az Észak-Írországból, a Baszkföldről, Korzikáról stb. érkezett hasonló hírekhez. Ugyanakkor a „multikulturális” életmód, az etnikumközi együttélés a nyugat-európai városokban – amelyeket az Európán kívüli térségekből jövő bevándorlás vont maga után – újfajta, a saját közegükben megnyilvánuló etnikai összeférhetetlenség problémája iránti érzékenységeket hívott életre.² Az egykori Jugoszlávián belüli erőszak eluralkodása, valamint a volt kommunista Kelet-Európa egyéb térségeiben jelentkező etnikai ellentétek a nyugat-európai közvélemény, a sajtó és a szakemberek számára – több okból kifolyólag is – minőségileg új fejleménynek számítottak. Az a tény, hogy az ilyesfajta erőszak és az „agresszív nacionalizmus” olyan térségekben jelent meg, amelyek csak a közelmúltban szabadultak meg a kommunista rendszertől, s ahol társadalmi átalakulás ment végbe, sokkal inkább erősítette azt a benyomást, hogy az ottani helyzet még kedvezőtlenebbül alakulhat, mint a hasonló problémákkal küszködő nyugat-európai régiókban. Maga az a tény, hogy az Európai Unión belüli tagság elnyeréséért azok a kelet- és közép-európai országok folyamodtak, ahol a kilencvenes években fokozódni kezdett az etnikai feszültség, felerősítette a nyugat-európai közvélemény érdeklődését e térség fejleményeinek figyelemmel kísérése iránt. A kétpólusú világ fennállása idején meghonosodott információínség, a kommunikációt akadályozó korlátok hozzájárultak ahhoz, hogy nemcsak a sajtóbeli riportokat, hanem a tudományos jellegű írásokat is bizonyos előítéletek és beidegződések hatották át.³ Az a mód, ahogy az egyes fejleményekről tájékoztattak, a riport eszköztárával felerősített értelmezésekkel egyetemben olykor, bár nem mindig, bejáratott gondolatmeneti aláfestést kapott. Ugyanakkor a szenzációra éhes riporterek, akik igyekeztek felcsigáznai az olvasók érdeklődését, gyakran sokkal sötétebb fénybe állították az egyes helyzeteket, mint amilyenek azok valójában voltak.⁴ Annak ellenére, hogy a „Kelet-Európa-kép” az európai integráció folyamatában fokozatosan vesz beidegződéséből és objektívebb vonásokat nyer, nem éreketlen felvetni a kérdést, hogy ezek a Nyugat-Európából származó és Kelet-Európára vonatkozó megítélések mennyire objektívek, és mennyire viselik magukon a sztereotípiák jegyeit. Ezek közül jó pár az első világháború utáni és az utódállamok létrejöttét jellemző időszakba nyúlik vissza.

Az újsághírek az átlagos műveltségű nyugat-európai közvélemény számára kulcs szerepet játszanak abban, hogy milyen kép alakul ki szemükben a posztkommunista Európáról. Ebben a tekintetben minden valószínűség szerint fontosabbak, mint az Európai Unió intézményeinek hivatalos dokumentumai, amelyek gyakran gépiesen és száraz stílusban készülnek (bár objektívebbek), illetve a szaklapokban megjelenő tudományos jellegű írások, amelyeket csak a szakmai közvélemény szűk rétege olvas. A nyugati sajtó elemzése ezért alapjául szolgál annak a látásmódnak, képnek és optikának a megértéséhez, amelynek révén Nyugat-Európa Közép- és Kelet-Európa nemzeteit, azok problémáit és konfliktusait szemlélte. A tudományos munkatársak, politológusok, szociológusok, történészek műhelyeiből származó feldolgozások viszont fontos szerepet játszanak az etnikai konfliktusok mibenlétének feltárásában és megoldásuk elősegítésében.

Ilyesfajta nézetek kialakítása és megítélete fontos alkotóeleme volt és lesz a nyugat-európai és az uniós politika Közép- és Kelet-Európához való viszonyulásának ki-

alakításában, a közvélemény magatartásával, valamint a bevett (negatív és pozitív) elképzelésekkel együtt. A szlovákiai magyar kisebbség kérdése egyike az ilyen témáknak, amelyek közrejátszanak abban, hogy milyen kép alakul ki Szlovákiáról. E tanulmány az adott problémakör kutatásának jelenlegi fázisában főként a szlovák–magyar kapcsolatokra irányuló különböző látószögek kérdésére szorítkozik, a kapcsolatokról kialakuló kép különböző, a nyugat-európai médiában tükröződő aspektusait tartva szem előtt. Nem kommentálja azokat a kihatásokat, amelyek az ilyesfajta nézetekből adódhatnak az egyes kormányok és az Európai Unió számára. Ebben az összefüggésben a szlovák–magyar kapcsolatoknak és a szlovákiai magyar kisebbség helyzetének több dimenziója van. Elemezhető a szlovák többség és a szlovák kormány aspektusából (amelyben a magyar kisebbségnek 8 éven át volt képvisellete), valamint a magyar kisebbség szemszögéből. További dimenziót jelent a magyar állam magatartása, vagyis a *kin-state* (ez a fogalom a nyugati irodalomban honosodott meg, és szó szerinti fordításban „törzsállamot” jelent, illetve valamenyini etnikai magyar „anyaországát”), amely erőteljes érdeklődést tanúsít a határon túli magyarok helyzete iránt, főként Szlovákia, Románia és a Vajdaság vonatkozásában. Az adott problémakör komplex vizsgálata megköveteli az említett dimenziók szembesítését, és azok reflexióinak a nyugati sajtóban és a tudományos művekben lecsapódó tetten érését. Az Európai Unióval és intézményeivel kapcsolatban hozzá kell tenni, hogy mind a szlovákok, mind pedig a magyarok (a szlovákiai magyarok a magyarországi politika képviselőivel és más intézményeivel egyetemben) rögvest, amint a kilencvenes évek folyamán kölcsönös konfliktusokba keveredtek (például annak kapcsán, hogy a Szlovák Köztársaságot ne vegyék fel az Európa Tanácsba), megkísérelték befolyásolni a nyugati intézményeket és a nyugati közvéleményt. Ennek a szlovák–magyar kapcsolatokban bekövetkezett feszültségnek a hatóereje, ha nem is hasonlítható a volt Jugoszláviában lezajlott eseményekhez, hozzájárult annak a Nyugaton kialakult benyomásnak a terjedéséhez, hogy a szlovák–magyar kapcsolatok a kelet- és közép-európai stabilitás megbomlásának a forrásává válhatnak. Erről tanúskodnak a nyugati sajtóban és tudományos munkákban megjelent elemzések.⁵ Ebben az összefüggésben megragadhatók a szlovák–magyar viszonyt befolyásoló sajátos tényezők, amelyek rovására írható – sok tekintetben – a kapcsolatokról kialakuló kép elferdítése és eltorzítása. A nyugat-európai sajtó, a nyilvánosság és politikai elemzők számára a szlovák–magyar kapcsolatok a posztkommunista Európa geopolitikai térségét jellemző interetnikus kapcsolatok tipikus példáját jelentik. A kilencvenes évek elején a szlovák–magyar kapcsolatok értékelését és a róla kialakuló képet három problémakör befolyásolta, amelyek nemcsak Kelet- és Közép-Európa számára voltak és maradtak meghatározók a szó általánosabb értelmében, de Szlovákia és a magyar kisebbség számára is sajátos jelentőséggel bírnak.

Először: úgy tűnik, hogy létezik kölcsönhatás a vizsgált ország, illetve a térségben uralkodó politikai helyzet, vagyis a demokrácia, a politikai kultúra és a politikai stabilitás fejlettsége és aközött, amilyen módon kialakul az etnikai konfliktus és a nemzetiségi antagonizmus képe. Abban a specifikus helyzetben, amelybe Közép- és Kelet-Európa közvetlenül az 1989-es fordulat után került, ez a kapcsolat (valamint az a mód, ahogy ezt Nyugaton érzékelik) meghatározó jelentőségű lett, már csak a posztkommunista világról fennálló kép és a következmények miatti aggályok folytán is, amelyek az e térségben bekövetkező tényleges etnikai és államközi konfliktusok

ból adódnának egész Európa számára. Az a mód, ahogy a nyugat-európai közvélemény az etnikai konfliktusokat érzékelt, közvetlenül kapcsolódik az adott ország belpolitikai viszonyainak fogadtatásához. A posztkommunista országok esetében ez egyet jelent főként az átalakulási folyamattal és annak előrehaladásával, illetve a demokrácia megszilárdításával és a politikai stabilitással. Ebben az összefüggésben érdekes és kifejező erejű a nyugat-európai és a kelet-európai etnikai konfliktusok érzékelésének összehasonlítása: mindazonáltal, hogy az észak-írországi erőszak agresszív és drasztikus megítélésben részesült, aligha tekinthető az általános politikai stabilitást, avagy a demokratikus rendszert felborító látletnek, de végképp nem számítható olyan veszélyforrásnak, amely Európát fenyegethetné. Közép- és Kelet-Európa esetében ez azonban másképp volt. Az államközi és etnikai feszültségek ebben a térségben a strukturális politikai válság és demokráciaelégtelenség tünetének minősültek, hosszan tartó konfliktust, sőt háborús, Európa egyes térségeit fenyegető veszélysejtést vonva maga után. Ez a kép kétségtelenül viszonylag objektív a volt Jugoszláviához viszonyítva, de ugyanakkor hasonló is, még ha sokkal enyhébb és elferdítettebb módon rajzolódik ki, tekintettel a közép és kelet-európai országok, így Szlovákia és Románia magyar kisebbségeinek problémájára is. A magyar kisebbség esetében még a posztmečiar Szlovákiát illetően is túlsúlyban van (nyilván Nyugat-Európában) az a politikai elit, az újságírók és a tudományos kutatók által képviselt nézet, hogy Szlovákiára még nem kevés teendő vár, főleg az interetnikus kapcsolatok konszolidálása terén és a vele összefüggő intézményi biztosítékok megeremtését illetően, valamint a politikai és szociális stabilitás területén.⁶ Annak ellenére, hogy a magyar kisebbség képviselőinek kormányra kerülését követően és a magyar egyetem létrehozása után sokkal erőteljesebben került előtérbe a roma problematika, amely a magyart jelenleg beárnyékolja.

A jelenlegi európai hatalmi struktúra keretében azonban fontos a Közép- és Kelet-Európáról kialakuló kép jellege. A megrogzött, a közvéleményt befolyásoló megítélések hosszú ideig megőrzik életképességüket, és kevésbé képesek rugalmasan reagálni az objektíve pozitív változásokra, nem úgy, mint az európai struktúrák és intézmények. A közép- és kelet-európai reformországokat gyakran politikailag nem eléggé stabil, a nacionalizmus örökségével terhelt országokként kezelték. Ebben az értelemben az 1998 utáni posztmečiar Szlovákia pozitív képének szempontjából rendkívüli jelentőségű volt, hogy hogyan alakul a szlovák–magyar viszony megítélése. S itt erőteljesen kifejezésre jutott az ország belpolitikai helyzete és a külföldön kialakuló képe közötti kölcsönhatás, valamint az a tény, hogy az új, külföldön pozitív megítélésben részesülő elitnek sikerül-e elérnie a szlovák–magyar viszony várt javulását. Más szavakkal: mennyiben javultak az interetnikus viszonyok, és mennyiben mozdult előre a kisebbségek integrálása a többségi társadalomba. A képhez hozzátartozik viszont a magyar kisebbség politikai magatartása, a jogos, illetve kevésbé jogos követelések kifejezésre juttatása és Magyarország magatartása. Ebben az összefüggésben kiváltképp érdekes a határon túli kisebbség támogatását erőteljesen magában foglaló magyar bel- és külpolitikakép értékelésének alakulása. Orbán Viktor 1998-as választási kampányát például a nyugati sajtó élesen bírálta, ugyanakkor megállapítható, hogy a nyugat-európai, Magyarországgal és kisebbségével kapcsolatos szemlélet egyre objektívebbé válik.

A másik, az előzővel szorosan összefüggő problémakört maga a „Közép-Európa”- és „Kelet-Európa”-fogalom jelenti. A nemzetiségi kapcsolatok kérdése csupán egy azok közül a témák közül, amelyek a nyugati sajtóban és az emberek gondolkodásában a problematikus „Kelet-Európá”-hoz kötődnek. Fontos lenne elgondolkodni azon, mit is értenek e fogalom alatt Nyugaton, és miként változott e fogalom tartalma 1989 óta. Ez érvényes „Közép-Európá”-ra is, amelynek tartalma (részben Nyugaton is) pozitívabb kicsengésű, mint a geopolitikai meghatározottságú „Kelet-Európa”-fogalom. A kommunizmus alól felszabadult közép-európai országok azt remélik, hogy a „Közép-Európa”-fogalom tartalma megéli az eredetihez való újbóli sikeres visszatérést. Nem eléggé világos viszont, hogy a hidegháború éveiből származó „Kelet-Európa”-fogalom ténylegesen kiveszett-e a nyugat-európai közvélemény szótárából, és valóban a pozitívabban ható „Közép-Európa” került-e – legalábbis a visegrádi 4-ek vonatkozásában – helyére.⁷ A mečiar időszak „jóvoltából” Szlovákia szomszédaitól, így Csehországtól, Lengyelországtól és Magyarországtól eltérő megítélésben részesült. Minthogy a publicisztikai nyelvezet következetesen megkülönbözteti a „Közép-Európa”- és a „Kelet-Európa”-fogalmat, kérdéses, mely Európához sorolták Szlovákiát a kilencvenes években, és hová tartozik ma, s a mečiarizmus bukása előidézett-e valami változást a „besorolásban”. Ez kiváltképp fontos kérdés – amennyiben összehasonlítjuk Románia és Magyarország pozícióját – a magyar kisebbség helyzete szempontjából, mert ha Szlovákia „Közép-Európa” részének minősül, Románia már inkább „Kelet-Európá”-hoz tartozónak számít. Ha viszont Szlovákiát „Közép-Európa” teljes értékű alkotóelemének tekintik majd, s ezt a beosztást magukévá teszik a nyugati publicisták és szakemberek is, ahogy ezt a közép-európaiak szeretnék, akkor valószínűsíthető, hogy a magyar kisebbségről szóló tájékoztatás is tárgyilagosabb lesz. Példaként felhozható a *Der Standard* című osztrák lapban megjelent egyik cikk. Ausztria szomszédos a visegrádi 4-ek országaival, és elvben a legtájékozottabbnak kellene lennie e tekintetben, és leginkább érdekeltté kellene válnia a V4-ek további fejlődésében. Meg kell viszont mondani, hogy az osztrák lapok Szlovákiát, Csehországot és Magyarországot Kelet-Európa részének tekintik. A *Der Standard* 2003. augusztus 16-i számában közzétett cikkéből kiderül, hogy a keletről jövő turisták száma (ez alatt elsősorban a cseh turistákat értették, akiknek lakhelye sok esetben nyugatabbra fekszik, mint jó néhány osztrák régió) meghaladta a Németországból odautazó turisták számát.⁸

Harmadszor: kérdéses, mennyire tanúsítottak és tanúsítanak pártatlanságot, és mennyire tájékoztatnak kiegyensúlyozottan a nyugat-európai újságírók a szlovákiai magyar kisebbségről. A tárgyilagos tájékoztatási készség főként a fent említett problémáktól és vélekedésektől függ, de személyes nézeteik, tapasztalataik és információforrásaik is belejátszanak ebbe mind szlovák, mind pedig magyar vonatkozásban. Egyesekben nagyobb a hajlandóság a tárgyilagos tájékoztatásra, mint másokban, mert nem kerülnek információforrásuk hatása alá, és nem kerítik hatalmukba őket az elfogult képzetek, feltételezések és a különböző nézetek értelmezésére való képtelenség tehertételei. Ha a problémát ebből a szempontból szemléljük, nem is kell, hogy különösebben meglepjen bennünket: a kilencvenes években a szlovákok és a magyarok közötti feszültséget a nyugati újságírók olykor nem kellő tárgyilagosággal értelmezték, és a magyarok szlovákiai helyzetéről szóló értékeléseket kritikátlanul átvette a nyugati sajtó is.⁹ Annyi azért bizonyos, hogy a Nyugatot nem is annyira a szlovák és a magyar politikusok közötti feszültség érdekelte (amiből kétségtelenül

több volt, mint az egyszerű emberek körében), hanem inkább az a tény, hogy Szlovákiában Mečiar lett a miniszterelnök. Megerősödött az a feltételezés, hogy ha Mečiar és emberei vezetik majd Szlovákiát, kiéleződnek a szlovákok és a magyarok közötti ellentétek. Demokratikus országban természetesen a probléma minden bizonnyal sürgősen megoldást nyert volna, de a mečiar Szlovákiában kicsúszhatott az ellenőrzés alól, hasonlóan, mint az Jugoszláviában történt. Ezek az összetűzések és nemzetileg kiélezett, egyes politikusok szájából elhangzó agitatív szövegek hatása azzal a következménnyel járt, hogy a Nyugat a helyzetet sokkal drámaiabban szemlélte, mint amilyen az a valóságban volt. A Mečiar-kormány a helyzetet csak nehezítette, és a magyarokat Nyugaton áldozatnak tekintették, s a szlovák–magyar kapcsolatokban beállt helyzetet újabb „kelet-európai” puszkaporos hordóként érzékelték.

A kérdés viszont továbbra is ugyanaz: mennyire változott meg a szlovák–magyar kapcsolatokra vonatkozó szemlélet a Mečiar-kormány 1998-ban bekövetkezett bukása után. Minden valószínűség szerint megváltozott, de még mindig nem annyira, mint ahogy azt sok szlovák óhajtaná. A mečiar örökség még mindig jelen van, így a magyarokat gyakrabban tekintik áldozatnak, mint partnernek a szlovákiai demokráciának a kormány által – amelynek 2006-ig a Magyar Koalíció Pártja is tagja volt – szorgalmazott visszaállítását szolgáló párbeszédben.

A tudományos szakirodalomban a hivatásos megfigyelők és elemzők két típusát különböztethetjük meg. Az egyikhez a kortörténet művelői tartoznak (angolul *contemporary*, németül *Zeitgeschichte*). Persze kérdéses, hogy milyen mértékben befolyásolják őket Seton-Watson és mások régebbi munkái, mennyire használják a szlovákok és magyarok jellemzésével kapcsolatos megállapításokat és fogalmakat. Más szóval: mennyiben hajlandók, illetve képesek a közelmúlt történetét a jelenhez viszonyítva elemezni, függetlenséget megőrző módszerrel. A másik típust a politológusok, a társadalomtudósok, de a Szlovákia és Közép-Európa problematikáját különböző szinten ismerő értelmiségiek alkotják. Egyes műveik színvonala kielégítő, a szerzők kellő kutatásokra támaszkodnak, mások viszont többé-kevésbé felszínesek, csupán ismétlik a már korábban mások által megírtakat. Amennyiben a történészek olykor a régebbi koncepciók hatása alá kerülnek Közép-Európa jelenkori történetére vonatkozó szemléletükben, ugyanez érvényes a politológusokra is, akik számára olykor nemcsak a felületes ténykezelés félrevezető, hanem Európa „keleti” térségének sajátos jellegű átalakulási folyamataira vonatkozó egyik-másik elméleti modell is. Ebben a vonatkozásban meg kell jegyezni, hogy a volt szocialista geopolitikai, fejlődéstörténeti és strukturális (szociológiai, gazdasági) jellemzések objektív szempontból történő megítélése is eltér a nyugat-európai államok értékelésétől. Ebben a tekintetben fontos szerepet játszik az „etnikai nacionalizmus” fogalmának elméleti konstrukciója, amely a nyugat-európai sajtóban és tudományos művekben a közép- és kelet-európai társadalmak immanens tartozékaént jelenik meg. Ennek politikai eszközképzése a nyugat-európai médiában és tudományos munkákban a kölcsönös különbségtétel lényeges jellemjegyének számít. A közép-európai „etnikai nacionalizmus” értelmezésének és fogadtatásának fontos szerepe van a társadalmi alakulás dinamikájának és fejlődési irányának komplex értékelésében.

Ezek után három kérdéskörre összpontosítva szeretnék áttekintést nyújtani a szlovák–magyar kapcsolatok nyugat-európai megközelítésének kutatása alapján kirajzolódó képről.

Először a „Közép-Európá”-t és „Kelet-Európá”-t, valamint e térség etnikai nacionalizmusát nyugat-európai értékelésbe ágyazva kívánom láttatni. A másik, a megelőzővel összefüggő kérdéskört maga a Közép-Európa- és Kelet-Európa-fogalom jelenti. A nemzetiségi kapcsolatok problematikája csupán egyike azoknak a témáknak, amelyek Nyugaton a sajtóban és az emberek gondolkodásában a homályos „Kelet-Európa”-fogalomhoz kötődnek. A magyar kisebbség képe is részben Közép-Európa különböző országairól kialakult történeti képet tükrözi. Fontos megismerni, hogy Nyugaton mit értenek ez alatt a fogalom alatt, és miként változott e fogalom tartalma 1989 óta. Harmadszor: nem érdektelen az elemzők, a társadalomtudósok és az újságírók elfogultsága és szubjektívizmusa, valamint a források kérdése sem. Az a fejlemény, hogy Szlovákia nemrég az Európai Unió teljes jogú tagja lett, minden valószínűség szerint változást idéz elő a magyar kisebbséggel kapcsolatos szemléletben és a róla kirajzolódó kép alakulásában. Szlovákia sikeres uniós integrációja szempontjából a magyar kisebbségnek és helyzetének a többségi társadalom szemében végbemenő átalakulása fontos, a demokrácia érettségének és a politikai kultúra fejlettségének fokmérője lesz. Persze ez nem azt jelenti, hogy az Európai Unió képes lenne segíteni Szlovákiának a magyar kisebbség helyzetének megoldásában: másrészt viszont a közép- és kelet-európai interetnikus viszonyok kezelésének és konszolidálásának mechanizmusai hozzájárulhatnak az ilyen jellegű kapcsolatok megoldásához a multikulturális nyugat-európai társadalmakban. Ugyanakkor valószínűleg sor kerül a multikulturális problémák európai legmagasabb szintű egyetemes stratégiájának kialakítására.¹⁰

A nyugati sajtóban érvényesülő tájékoztatási módok vizsgálata és a tudományos termékek elemzése új szemléletet visz bele annak megítélésébe, hogy milyen mértékben változott meg a szlovák–magyar kapcsolatokra, a magyar kisebbség helyzetére és Szlovákia általános politikai stabilitására kiterjedő felfogás. Ugyanakkor a Szlovákiára és belső problémáira irányuló, kívülről jövő kritikus szemlélet lehetővé teheti a megoldásukat szolgáló objektívebb megközelítést. A nyugat-európai sajtó és tudományos szakirodalom, amelyre dolgozatomban hivatkozom, elsősorban Ausztriára és Hollandiára terjed ki.

Szlovákia és a szlovák társadalom holland és osztrák percipiálása

Az Európai Unió 10 taggal történt kibővítése valószínűleg a 21. századi Európa egyik legjelentősebb aktusa. Bár úgy tűnhetne számunkra, hogy az Európai Unió és annak adminisztratív apparátusa a közép- és kelet-európai fejlődési feltételek megítélésében kellőképpen objektív, a legnagyobb problémát a volt szovjet tömb államaiban a társadalmi-politikai állapotokra vonatkozó berögződött csökevényes gondolatmenetek és leegyszerűsítő szemléletek nyomvonalába szoruló, rosszul tájékozott újságírók, politikusok és egyes felszínes nyugat-európai szakemberek nézetei jelentik.

Szlovákia holland és osztrák percipiálását vizsgálva két csoportra összpontosítom a figyelmet: egyrészt az újságírókra és szakemberekre, akik mértékadó nézeteiket képviselnek. Ebben az összefüggésben meg kell állapítani, hogy mind Ausztriának, mind Hollandiának jelenleg vannak kisebb-nagyobb gondjai a kisebbségekkel, mindkét országban problémát jelentenek az *alochton*, vagyis a bevándorolt kisebbségek. Ausztriában ezt a problémát a média főleg Haider populista FPÖ-jének (Frei-

heitliche Partei Österreichs) 1999-es választási győzelmét követően és a kormány 2000-ben történt megalakulása után kezdte feszegetni.¹¹ Ausztriában hivatalosan a következő *autochton* (öslakos) kisebbségeket tartják nyilván: horvátok, szlovének, magyarok, csehek, szlovákok és romák. Ezek az FPÖ kormányra kerülése után aggályaiknak adtak hangot a kisebbségek támogatását szolgáló pénzzuttatás csökkenése miatt, s követelték a törvényes jogvédelem módosítását, beleértve a németül beszélő lakosság számára az osztrák államot „nemzetállamként” meghatározó alkotmány módosítását is, valamint Ausztriát a többnemzetiségű állampolgárok államaként újradefiniáló alkotmányos rögzítést.¹² Ebben az időben a csatlakozó európai országok sokkal mérsékeltebben reagáltak a jobboldali populisták részvételére a kormányban, mint maga az Európai Unió, amely szankciókat vezetett be Ausztria ellen. Kivételt a Cseh Köztársaság mérvadó napilapjai képviseltek, ahol a közvélemény ellenségesen viseltetett Ausztriával szemben, főként az osztrák részről minduntalan lebegtetett Beneš-dekrétumok és a temelíni atomerómú miatt.¹³ Ezért a 2000. év egyfajta áttörést jelentett Szlovákia osztrák percipiálását illetően is. Szlovákia, illetve a szlovák külpolitika, amelyet Ausztria nem vett tűz alá, tekintélyre tett szert, főként az SPÖ (Sozialistische Partei Österreichs) és az ÖVP (Österreichische Volkspartei) berkeiben. Egyidejűleg ez mérsékelte a Szlovákiával szembeni kritikai magatartást, és fordulatot hozott a szlovák nacionalizmus veszélyének megítélésében, hisz magát Ausztriát is szankciók érték Haider és társai nacionalista és antiszemita megnyilatkozásai miatt. Ezzel kapcsolatban talán említést érdemel az a tény, hogy 2000-ben a rabbik világkongresszusa Bécs helyett, ahol eredetileg kellett volna megtartani, Pozsonyban zajlott le. Az ok az aggályos osztrák politikai helyzet volt, és ezen a bécsi zsidó hitközségnek a kongresszusra szánt nagyvonalú pénzügyi támogatási ajánlata semmit sem változtatott.¹⁴

Ausztriában az 1989 utáni kisebbségpolitikának megvannak a maga tehertételei. Az osztrák Belügyminisztérium mellett 1993-ban szlovák kisebbségi tanács alakult, a szlovákokat 1993-ban nemzetiségi kisebbségként ismerték el (németül *Volksgruppe*). Ugyanebben az évben kisebbségi besorolást kaptak a romák is.¹⁵ Erre viszont az osztrák nacionalisták bombamerényletekkel reagáltak. 1994-ben bomba robbant a klagenfurti szlovén iskolában, és több kisebbségi aktivista bombát tartalmazó küldeményt kapott. Ezt követően még két merénylet következett: a horvátok által lakott burgenlandi Stinatz községben és a romák által lakott Oberwartban, ez utóbbi négy halálos áldozatot követelt.¹⁶

Gerhard Baumgartner az *Österreich Geschichte und aktuelle Situation der Volksgruppen*ben írja, hogy az osztrák kisebbségpolitikának a külpolitikától való függetlensége 1989 után még erőteljesebbé vált. Az évtizedek óta tartó határzár megszűnése nyomán megnőtt az érdeklődés a kisebbségi nyelvek iránt. A Szlovákiában megalakult kormányt konzervatívnak és nacionalistának nevezi.¹⁷ Több, 1993–1998 között osztrák jogászoktól és történészekről származó és a szlovákiai kisebbségekkel, tehát elsősorban a magyar kisebbséggel foglalkozó munkában a Mečiar-kormányt nacionalistának minősítik. Főként a bécsi Kelet- és Közép-Európai Intézetben (Institut für Ost- und Mitteleuropa) született, Arnold Suppan és Valeria Heubergertől származó művekben, a grazi egyetemen oktató jogtörténész Josef Marek munkáiban, valamint súlypontinak számítanak Gerald Stourzha tanulmányai is, aki a közép-európai térség kisebbségeinek problémáját európai és amerikai összehasonlító kontex-

tusban vizsgálja, miközben a fő hangsúlyt a demokráciára és a polgári elvekre helyezi. A grazi Osztrák Emberjogi Intézet érdekes kiadványt jelentetett meg az etnikai kisebbségek helyzetével foglalkozó, neves szakemberek részvételével tartott nemzetközi konferencia anyagából. Az innsbrucki egyetem professzora, Christoph Pan előadásában olyan táblázatot ismertetett, amely az európai államokat aszerint különbözteti meg, hogy kisebbségeik milyen számarányt jelentenek az ország összlakosságának lélekszámához képest, valamint a stabilitás, illetve az egyes országoknak az európai biztonság szempontjából veszélyforrást jelentő szerep alapján. Ebben a táblázatban Szlovákia Romániával együtt szerepel az etnikai feszültség, valamint a többségi lakosság és a magyar kisebbség közötti potenciális konfliktusok mezejében.¹⁸

Az *Ausztria és Szlovákia közötti kapcsolatok és mentális térképek* című munkájában Ivan Sipták Ausztriában élő szlovák származású politológus megállapítja, hogy az Európai Unió bővítése folyamán az osztrák Szlovákia-kép alakulásában meghatározó a szlovák munkaerő beözönlése miatti félelem. Véleménye szerint a legéletpesebb sztereotípiák a hidegháború időszakából származnak, és jelenleg kulcsszerepet játszanak az uniós átlagpolgár számára. Említést tesz a liberalizmus hiányáról, a politikai instabilitásról és az autoriter hatalomgyakorlásról. Sipták két osztrák városban, Bécsben és Grazban közvélemény-kutatást végzett. Több mint 200 alanynak tett fel két kérdést: Mi jut eszébe a Szlovákia szót hallva? Mire gondol, ha a szlovák szót hallja? A szlovák állammal kapcsolatban az antidemokratikus, instabil, bürokratikus jelzők jöttek a megkérdezettek nyelvére. A szlovákokról az a véleményük, hogy konzervatívak, sikerélmény nélküliek, lopnak, szegények, nacionalisták (főként a magyar kisebbséggel szemben), dolgosak, vendégszeretőek. Az osztrák Szlovákia-kép mindmáig sztereotípiák és a bűnözéssel, a korrupcióval és a nacionalizmussal kapcsolatos közhelyeken alapul. Ezt a képet erősítették az osztrák mérvadó napilapok, amelyek bár nem írtak sokat Szlovákiáról, de főként a Mečiar-kormányzatok idején Szlovákiát negatív beállításba helyezték.¹⁹ Sőt, még a viszonylag szlovákbarát Cristoph Thanei, a *Standard* című lap Pozsonyban élő tudósítója is *Nationalistischer Brandstifter am Werk, antiungarische Stimmungsmache und Dekmälschändungen in der Slowakei* címmel jelentetett meg cikket Szlovákiáról.²⁰

A Szlovákiáról szóló negatív nézetek áradatában elismerést érdemlő munkát végzett Gabriel Matzner-Holzer nagykövet asszony Ausztria és Szlovákia kölcsönös megismerése és közeledésük előmozdítása érdekében. Sikerült bemutatnia Szlovákiát az osztrákoknak *Az ismeretlen Szlovákia egy osztrák hölgy szemével* című szellemes és érdekes könyvében, mely szlovák fordításban is megjelent. Végigutazta egész Szlovákiát, és annak természeti szépségeit egy 2001-re szóló kézzel festett naptárban örökítette meg. De az ilyesfajta Szlovákia iránti érdeklődés és az összefüggések mélyebb megismerése iránti szándék mindaddig inkább kivételnek számít.²¹

Hollandia, Ausztriától eltérően, nem került szembe az etnikai antagonizmus történelmi problémájával. Ebben az összefüggésben talán csak a frízek helyzete jöhet számba. A fríz nyelvet mint érintkezési nyelvet mintegy 300 ezer lakos használja Hollandia északi részén. A frízek a holland nemzet részének tartják magukat, miközben a fríz nyelv Hollandiában – Dániától és Németországtól eltérően – a Fiesland tartományban hivatalos nyelvnek számít.

Ugyanakkor jelenleg Hollandiában komoly problémát jelentenek a bevándorlók, akik a 16 milliónyi összlakosság 12%-át teszik ki. Két alcsoportra oszthatók: egyrészt a volt gyarmatokról származó személyekre, akik többé-kevésbé integrálódtak a holland társadalomba, már csak annál fogva is, hogy beszélnek hollandul; másrészt a marokkói, a törökországi menekültekre, akik az 1960-as évek elejétől telepedtek le Hollandiában, ezek főleg hollandul nem beszélő muszlimok. Ezért integrálásuk a holland társadalomba bonyolultabb kérdés. A 2002 májusában meggyilkolt populista politikai vezér, Pim Fortuyna példája illusztrációként jelzi azt a problémát, amellyel az európai társadalomnak a jövőben egyre inkább szembe kell majd néznie, s amely szorosan összefügg Európa belbiztonságával és a terrorizmus elleni harccal.²² Ha az etnikai és vallási kisebbséghez tartozó bevándorlók mindenáron meg akarják őrizni eltérő identitásukat, azaz nem hajlandók beleegyezni abba, hogy elkerülhetetlen a befogadó társadalomba való integrálódás bizonyos foka, akkor felmerül a kérdés: hogyan kerülheti el, illetve képes-e elkerülni a demokratikus struktúrák dezintegrálódását, s egyben úrrá lenni az asszimilálásra képtelen kisebbség jelenlétén, amely politikai követeléseivel, kulturális értékrendjével és szociális magatartásával veszélyeztetheti az európai egyensúlyt és a szociális kohéziót. Az európai polgároknak elsőrendű érdekük fűződik stabil demokratikus intézményeik és a demokratikus politikai kultúra megővéséhez, ugyanakkor veszélyeztetettségi érzéseik is támadnak a nagyszámú emigráns csoportok beözönlése miatt.

Szlovákia a többi, számottevő kisebbség integrálásában nagy tapasztalatokkal rendelkező közép-európai országhoz hasonlóan talán információforrásként és bizonyos mértékben példaként szolgálhatna a fejlett európai országok számára a többség és a kisebbség együttélésének kezelésében. Természetesen nem helyezhető egyazon pozícióba például a szlovákiai magyar kisebbség a muszlim bevándorlókkal, de kitapinthatók bizonyos közös, a kiépült és épülő demokratikus intézetek egyensúlyának megtartásával összefüggő, az etnikai és a vallási pluralizmussal, valamint a kisebbségek fogyatékos integrálásával konfrontált közös vonások.

Szlovákia holland részről jövő megítélése során fontos a látószög beállítása, elengedhetetlen a történeti közeg vizsgálata. Hollandia hagyományos nyugatorientált-ságánál fogva, tekintettel a tengerentúli kereskedelem és posztkoloniális kapcsolatokra, tipikus nyugat-európai ország. Atlanti irányultsága folytán a szlovákiai politikai és gazdasági viszonyok iránti érzék és az idevágó ismeretek korlátozottak, ez a geopolitikai térség csak másodlagos jelentőségű számára, csupán alkalmi, fordulatot jelentő események kapcsán nyilvánul meg érdeklődés iránta. Szlovákia Hollandia számára ismeretlen entitásnak számított, a kapcsolatok alakulása a volt Csehszlovákiához kötődött. Az átlag hollandiai állampolgár – akikkel módomban állt beszélgetni, Szlovákiának az EU-ba való belépését megelőzően, majd az EU-ba történt felvételét követően – nem tudta, hogy Csehszlovákia már nem létezik. Szlovákiát összetévesztik Szlovéniával, és Csehszlovákia tudatukban elválaszthatatlanul összefonódik Prágával és Alexander Dubčekkel, esetleg a prágai tavasszal, a szovjet megszállással (többnyire Milan Kundera 1968-ról szóló népszerű filmjére emlékezve).²³ Az Európai Unió bővítését pozitívan fogadják, rokonszenves, altruista magatartást tanúsítanak azzal az elvárással, hogy az új tagok felvétele segítséget jelent Kelet-Európának, illetve előmozdítja a posztkommunista államok gazdasági és szociális helyzetének javítását. Felfogásukban Szlovákia Kelet-Európa-hoz tarto-

zik. Ezzel kapcsolatban utalni kell arra, hogy Szlovákia fenti megítélése és besorolása összefügg Európa volt bipoláris megosztottságával, vagyis a keletre és nyugatra osztó politikai határral, de Európa geográfiai alapon nyugvó Európa-szemléletével is. Az Európa nyugati területén fekvő Hollandiából nézve Szlovákia valóban Európa keleti részéhez tartozónak tűnhet. Ez a szemlélet nem értelmezhető úgy, mint ahogy erre a kilencvenes években a Mečiar-kormányzatok idején több külföldi, de még hazai politikai elemző is törekedett, hogy tudniillik Szlovákia Csehországtól és Magyarországtól eltérően sokkal inkább Kelet-Európához, mint Közép-Európához tartozik.²⁴

Hollandiában a lakosság rendkívül szűk rétegét képviselik azok az értelmiségiek, akik ritkán – főleg 1989, illetve 1993 óta, majd amikor véget ért a mečiar éra és Szlovákia bekerült az EU-ba – egy-egy írást Szlovákiáról megjelentetnek.²⁵ Jelenleg ezekben az írásokban Szlovákiával kapcsolatban az egykori ŠtB (Állambiztonsági Hatóság) archívumi anyagainak és az együttműködők személyi adatainak megjelentetésével kapcsolatos kérdések számítanak érdekesnek, tehát a demokrácia megalapozása és a kommunista múlttal való leszámolás.²⁶ Értelemszerű, hogy magának Csehszlovákiának a percipiálása fokozatos változásokon ment keresztül: a két világháború közötti gyümölcsöző fejlődésképet mutató demokráciától a szovjet tömbhöz csatolt szürkéségbe vesző kommunista országon át. A hollandok 1989 után szembesültek a Balkánon kitört, véres háborúba torkolló etnikai ellentétek sorozatával. Ehhez képest Csehszlovákia „bársonyos” szétválása kedvezően hatott. Ugyanakkor Koen Koch holland politológus szerint a holland újságírók és szakemberek 1993 utáni vélekedése Szlovákiáról többnyire negatív kicsengésű. Ennek okát a felszíneségben, a szlovákokról kialakult magyar sztereotípiák negatív hatásában és a mečiarizmusról megrekedő szemléletben látja. Rámutat arra, hogy míg a magyar kisebbség helyzetéről tájékoztató holland sajtó beállítottsága egyoldalúbb volt – bíráló élű Szlovákiával szemben, ami egybenmosta a szélsőséges nézeteket és a nemzeti érzékenységet –, nélkülözve a magyar oldalon is meglevő egyes nacionalista tendenciákkal szembeni kritikát és a magyar irredentizmustól való félelemből fakadó szlovák beidegződések valós súlyának érzékelését, Csehszlovákia kettéválását illetően objektívebb hangot ütött meg. A köztudatba bekerült az a tény, hogy Csehszlovákia felbomlására nemcsak a „szlovák nacionalizmus” következményeként került sor, hanem összefüggött az eltérő gazdasági helyzettel, valamint a cseh nacionalizmussal és a csehek óhajával: csatlakozni a Nyugathoz amilyen gyorsan csak lehet.²⁷ Másrészt a magyar kisebbség problémája a lehetséges etnikai konfliktusoktól tartó túlzott aggályokat gerjesztett – a magyar értelmiségieknek a nyugati társakkal jóval hosszabb ideje tartó kapcsolatai folytán és a szlovák elitnek a külföldi politikai és tudományos fórumokon hiányzó kellő jártassága következtében.²⁸ A Szlovákia iránti érdeklődés 1998-at követően megcsappant, a nagy mértékadó napilapokban, mint amilyen például az *NRC Handelsblad*, úgyszólván nem található Szlovákiával és a magyar kisebbséggel foglalkozó valamirevaló cikk. Szlovákiáról az olcsó turisztika és a csatlakozó országok jövőbeni tagsága kapcsán történik említés, miközben az értékelésben a gazdasági szféra és a csatlakozási tárgyalások során tapasztalt előrehaladás rendkívül kedvező kicsengést kapott. Említést érdemel talán René Postma holland újságíróé is, aki 2002 októberében az *NRC Handelsblad*-ben megjelent cikke, amelyben Szlovákiát az olcsó turisztika paradicsomaként igyekszik bemutatni a romantikus Közép-Európa szépségeire vágó potenciális holland utá-

zóknek. A cikk tele van a Szlovákiával kapcsolatos közhelyekkel: elbűvölő természeti szépségek, elmaradott harmadik szektor, tömény alkohol fogyasztása, tekintélyelvűséghez igazodó magatartás, a katolicizmussal összefüggő mélyen gyökerező konzervativizmus.²⁹ Ez pedig a holland kálvinistáknak olyan, mint a bikának a vörös posztó.

A Szlovákiával, illetve a közép-európai régióval kapcsolatos sztereotípiák leküzdése szempontjából fontos a szlovákiai társadalmi fejlődést és helyzetet közelhozó tájékozottság elmélyítése; további elemzéseket kell készíteni arról, milyen irányban fejlődnek az EU-ba való belépés után e geopolitikai térséggel kapcsolatos nézetek és elképzelések.

Új trendek és irányzatok a nemzetiségi kapcsolatok és a kisebbségi kérdések kutatásában

A nyugat-európai elemzők és politológusok szerint a közép-európai geopolitikai térségben végbemenő integrációs és reformfolyamat keretében „új környezet” (*new environment*)³⁰ van formálódóban. A kisebbségek problematikájához – magában foglalva a többségi lakossághoz, illetve ahhoz az országhoz fűződő viszonyukat, ahol élnek, valamint az anyaország iránti kötődésüket, amellyel összekapcsolja őket a közös nyelv és kultúra – a tudományos közlemények szerzői három szempontból közelítenek. Az egyik az európaizálás, vagyis az európai intézmények hatása és ambivalens jellege, további szempont a társadalom átalakulása és demokratizálódása, ami a kisebbségekkel kapcsolatban a tudományos művekben a polgári elv alkalmazásának módozataként jelenik meg.³¹ Az európai kisebbségek helyzetét az etnicitás jelenlegi megerősítésének, fejlődésének, a környezetére gyakorolt hatásának és az EU struktúráiba való implikálásának kontextusában is vizsgálat alá vetik. Ebben a tekintetben talán a legjellemzőbb példát a magyar státustörvény jelenti.³² Az európai integráció elmélyítéséről – a kisebbségek vonatkozásában – folyó viták során egyre inkább előtérbe kerül a nemzeti, illetve nemzetiségi kisebbségek és a bevándorlók helyzetének, tehát az *autochton* és az *alochton* kisebbségek helyzetének összehasonlítása. E két csoport megkülönböztetése általában a következőképpen történik: a nemzeti kisebbségek önigazgatás és autonómia bevezetésére törekednek, míg a bevándorlók csupán kulturális, esetleg vallásgyakorlási jogokat követelnek,³³ amikor is a bevándorlók az Európai Unió kívül ilyen jogokkal nem rendelkeznek. Jelenleg vita folyik az úgynevezett többes állampolgárságról, amit számos állam elutasít. Ebben az összefüggésben vetődik fel a magyar státustörvény, amely az állampolgárság jelenleg létező különböző formáiról folytatott vitából indult ki, miközben a határon túli magyarok egyesítését és az állampolgárság egyik országból a másik országba átnyúló területenkívülségét szorgalmazta. Ezt a törvényt a magyar Országgyűlés 2001. június 19-én fogadta el, azonban a Velencei Bizottság (European Commission through Law of the Council of Europe) jelentésében (*Jelentés a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról. Jóváhagyta a Velencei Bizottság 48. plenáris ülése. Velence, 2001. október 19–20.*) felrótta a területenkívülséget, az anyaország és a honosság közötti, a kisebbségekre vonatkozó problematikus politikai viszony kialakítását, illetve az egyoldalúságot, tehát a szomszédokkal való együttműködés és megállapodás hiányát és a szomszédok

közötti jó viszony ebből következő megbolygatását. Ez a törvény elsősorban a nemzetközi közösség hatására, két évvel később, 2003-ban Magyarországon módosult. A jelenlegi nyugat-európai tudományos szakirodalom – főként az angol, a holland és a francia is – a közép-európai magyar kisebbség problematikáját – elsősorban Szlovákiában és Romániában – ennek a törvénynek a prizmáján keresztül szemléli. Példaként megemlíthető a *Politique étrangère* című folyóiratban (kiadja az L'institut Français des Relations Internationales) megjelent cikkek, amelyek megütköztek azon, hogy Magyarország szuverén országgént elfogadta az európai intézmény kifogásait. Másrészt viszont a szerzők eltöprengtek azon, hogy vajon Magyarországnak nem kellene-e szorgalmaznia a kisebbségi jogok rögzítését az európai alkotmány-szerződésben.³⁴ A 2004. december 5-én megtartott, a Magyarok Világszövetsége által Magyarországon a kettős állampolgárságról kezdeményezett népszavazást az említett cikkekben paradox módon gyakran az európaiságnak a nacionalizmus feletti győzelmeként aposztrofálták. A franciák kerülték az *anyaország* és a *nemzetrészt* kifejezést, és hasonlóan, mint a szlovák nyelvben, a *les minorités hongroises hors des frontières* vagy a *les minorités d'outre-frontières* (határon túli vagy határon kívüli kisebbségek) fogalmat használják. Ebben az összefüggésben példaként kínálkozik, hogy az angolfőn irodalomban a *kin-minority* fogalom használatos és Magyarország számára a *kin-state*, illetve *home-state* kifejezés. E három terminust (*kin-minority*, *kin-state*, *home-state*) hivatalosan használta a Velencei Bizottság az anyaország, tehát Magyarország által a nemzeti kisebbségeknek nyújtott előnyök biztosításáról szóló hivatalos jelentésben. Ez az állítás szerepel a japán, a magyarországi, a nagy-britanniai, a szlovákiai és a romániai személyekből álló szerzői közösség publikációjában, amely az említett törvényt a *The Hungarian Status Law Nation Building and/or Minority Protection* című kötetben bírálón értékeli.³⁵ Jómagam ezzel a kifejezéssel már 1999-ben találkoztam egy bolzanói nyári egyetemen, ahol magától értetődően használták angolul a magyar, az olasz és az osztrák társadalomkutatók. Feltételezésem szerint a magyar nyelvből angolba átvett tükörfordításról van szó, nem pedig fordítva. A magyar nyelvben anyaországot, magyar nemzetrészt, illetve határon túli magyarokat emlegetnek, ha a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarokra gondolnak, mert az USA-ban és Kanadában élő magyarok külföldi magyaroknak számítanak. Bevallom, hogy ebben a kérdésben zavarba kerültem, hogy miként fordíthatom szlovákra. A Szlovák Tudományos Akadémia Etnográfiai Intézetében közölték, hogy ilyen terminussal nem találkoztak.

A kisebbségekről folyó európai vita természetesen rendkívül kiterjedt, ezért elsősorban a színvonalas internetes folyóiratokra összpontosítottam. Munkatársaik az európai problematika elismert tudós szakértői közé tartoznak. Tudni kell, hogy az internetes folyóiratoknak megvan a nyomdai változatuk is, amelyek csak külsőleg különböznek az internetes kiadástól. Kezdetként az adott kérdéskörrel foglalkozó, az európai tudományos mezőnyben legjelentősebbnek számító néhány intézmény publikációjának, elsősorban az alapvető eligazodást nyújtó *Jornal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe Ethnopolitics* anyagainak és közleményeinek elemzésére törekedtem, amelyeket a németországi Flensburgban működő European Centre for Minority Issues jelentet meg az interneten. A szerzők a kisebbségi akadémiai intézmények és nemzetközi szervezetek ismert, a kisebbségi jogokkal a világ minden tájára kiterjedően foglalkozó tudós személyiségei. Többen közülük Velencében

az Európai Tanulmányok Központjában végeztek kutatásokat, írásaikkal az előkelő európai és USA-beli társadalomtudományi folyóiratokban szerepelnek. Természetesen publikálnak a *Queen's papers on Europeanisation* londoni internetes folyóiratban is. Az oxfordi St. Anthony' s College-ben a kisebbségek és a polgári értékek közötti kapcsolatok kérdéskörében rendszeres szemináriumokat tartanak, amelyeknek állandó résztvevői vannak. A *Jornal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* reeprezentatív mintáját nyújtja a kisebbségekről, valamint az adott országon vagy régión és az Európai Unión belüli helyzetükről folyó európai vitákban elhangzott nézeteknek.

A vizsgált cikkekben alkalmazott módszertanról összefoglalóan az alábbiak mondhatók el. Először is az írások többsége az irodalmat angolul idézi, abban az esetben is, ha az Európai Unió keleti országainak problematikáját feszegetik, nagyon kevés olyan szerző szerepel, aki hazai eredetű tanulmányt elemezne, vagyis a kisebbségi kérdés európai tanulmányozásával foglalkozó szerzőket, főként a hasonló témákon dolgozó kollégáikat idézik. Értelemszerű, hogy az emberjogi és a kisebbségi problematika szélesebb körű interdiszciplináris megközelítést kíván, nélküle ugyanis nem ragadhatók meg az adott országban és a régión belüli körülmények, a kisebbségek életének valós meghatározói, tehát a kisebbségi lét minőségét megszabó komplex tényezők. Mindez a nemzetközi jognak és az adott ország törvényhozásának szintjén folyó elemzést kíván, azt a gyakorlatot vizsgálva, hogy a kisebbségek milyen körülmények között érvényesíthetik és végül is miként érvényesítik jogukat a gyakorlatban. Tehát elkerülhetetlen a széles körű munkacsoportok létrehozása, a hozzáférhető irodalom és forrásanyag tanulmányozása. Az írásokból gyakran hiányzik az alulról felfelé haladó építkezés, elsikkad vagy figyelmen kívül reked a vizsgált objektum kezdeményező szerepe, ha azt magát is nem szubjektumként kezelik. Ezért hatnak az írásokban egyes konklúziók és megállapítások üresnek, mivel csak nemzetközi jogi és filozófiai síkon mozognak, kollégáik megállapításaira hagyatkoznak, akiknek a műveit ismerik, s ezek többnyire angol nyelvűek. Kevés szerző veszi azt a fáradságot, hogy elolvassa azokról az országokról szóló hazai eredetű műveket, amelyeket munkáikban összehasonlítanak. Ugyanakkor egymással össze nem hasonlítható országokat vonnak párhuzamba. Illusztrációként kiemelhetők azok a gondolatok, amelyek a Center for Strategies and Internaional Studies in Washington D. C. kelet-európai projektumát irányító igazgatójától, Bugajskitól származnak. Egyik cikkében azt fejtegette, hogy a közép-európai régióban két ellentétes fejlődési trend és irányzat vethető össze: az öngazgatás erősödése a kisebbségek körében és az etnicitás mint államszervezési elv előtérbe kerülése,³⁶ másrészt viszont a demokratizálás intézményi szintű elmélyülése és a nemzetközi szervezetekben betöltött tagsági szerep folytán a polgári elv – az etnicitású definiálással szemben – erőteljesebb hangsúlyokat kíván. Bugajski a magyarok szlovákiai helyzetét kielégítőnek tartja. Megállapítja, hogy a nagy határ menti kisebbségek léte a pluralista Közép- és Kelet-Európa gyakran divergens fejlődési trendjei közötti térhez kötődik. A többségi lakosság nacionalizmusa idézte elő, hogy a magyar kisebbség a Szlovákiában kialakult új, 1998 utáni körülményekre a politikai kommunikáció módszereinek országos és kommunális szinten szorgalmazott javításával reagált. Ez visszahat identitásának és etnikai hovatartozásának erősítésére, ami viszont a többségi politikai elit és lakosság részéről a kisebbségek polgári jogainak teljes értékű fejlődé-

sét gátló bizalmatlanságot vált ki. Az Európai Unió a tisztán polgári, nemzeti vagy kulturális beütésektől mentes elvet szorgalmazza. Bugajski említett cikkének értékét némileg csökkenteti, hogy a magyar kisebbségnek Szlovákián belüli helyzetét a balkáni albán és roma kisebbségéhez hasonlíftja. Egyre bizonyosabb, hogy a közép- és kelet-európai kisebbségek komparatív vizsgálatára irányuló elemzések, jelesen a magyar, az albán és a roma kisebbségek esetében (ez a három kisebbség jelenleg a nyugat-európai és amerikai szerzők érdeklődésének kedvelt tárgya) nem teszik lehetővé a kisebbségek helyzetében meglévő különbségek megragadását. A konklúzióként szereplő általánosító megállapítások a szlovákiai magyar kisebbséget a kosovói albánokéval azonos helyzetbe állítják, amivel természetesen a szlovákiai kisebbségpolitikát a Balkán felé tolják. A szlovákiai etnikai konfliktus potenciális veszélye így más formákat és tartalmat ölt. Ráadásul a szerzők nem veszik figyelembe a nemzetiségi problematikának az adott országon belüli, 1989 előtti reális állapotát, munkáikból hiányzik valamiféle tömör történeti visszpillantás. Ismeretes, hogy a kisebbségek a szocializmus időszakában bizonyos vívmányokkal rendelkeztek: voltak iskoláik, kulturális intézményeik. A szerzők túlnyomó többsége a kisebbségeket megillető korlátlan jogok megadásának híve, a területi autonómiát is beleértve, tekintet nélkül a geopolitikai, a kulturális és a történeti közeg sajátosságaira. Azonban kivételek is léteznek. Stephen Deets a Marguette University munkatársa bírálja az ismert filozófust, Vill Kymlickát és azt a témát feszegető cikkét, hogy exportálható-e a liberális pluralizmus Nyugatról Közép-Európába.³⁷ Írásában azzal érvel, hogy a liberális demokrácia nem képes a gyakorlatban alkalmazni az olyan új legislatív intézkedéseken alapuló megközelítést, amely biztosítaná a kisebbségeknek nemcsak a törvény előtti, hanem a mindennapok gyakorlatában is megvalósuló egyenjogúságát. Ugyancsak helyénvaló észrevételről van itt szó, mert ismeretes, hogy a legkövetkezetesebben kidolgozott és módosított legislatív normák sem garantálják a kisebbségek helyzetének javulását a mindennapi életben. Deets olyan modellt szorgalmaz, amely szavatolja a kisebbségek politikai érdekvédelmét és politikai jelenlétét. Előtérbe helyezi tehát a politikai részvétel fontosságát és a kisebbségek politikai képviselését mint a kisebbségi identitás megőrzésének elengedhetetlen feltételét.³⁸ Kymlicka annak a tézisnek a híve, hogy a multikulturalizmus nyugat-európai képeben történő elfogadása eleve együtt kell, hogy járjon a területi autonómia elkerülhetetlenségének elfogadásával. A multikulturalizmust mint a mérvadó kisebbségek politikai és jogi elismerését garantáló politikával egyetértő kelet-európai szerzők Kymlicka igazáról tanúskodnak abban az értelemben, hogy a multikulturalizmussal sikerült két irányban újradefiniálni és befolyásolni a nyilvános diskurzust. Elsősorban az igazságosság definíciójának kiszélesítéséről van szó, amelynek értelmezése már a lakosság egyes csoportjaira vonatkozó törvények és jogi normák közötti különbségeket figyelembe vevő terminusok kereteiben történik. Ilyen irányban folyik jelenleg vita arról, hogy vajon az igazságosság mindenki számára közös törvényt kíván, avagy külön törvényeket a különböző csoportok számára. Az igazságos megoldást esetről estre kell megtalálni, s nem előre meghatározott kiindulópont alapján.³⁹ Másfelől viszont az EBESZ kisebbségügyi főfelügyelője, a gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező Walter A. Kemp, rendkívül aktuális problémán töpreng, amikor arra a következtetésre jut, hogy a nemzeti identitás hozzájárul a szociális kohézió és a nemzetközi biztonsági rendszer erőzójához. Kymlicka megközelí-

tését elemezve megállapítja, hogy az a kisebbségek számára kollektív jogokat forszírozó elven alapul, s bár filozófiailag következetes, olyan következményekkel járhat, amelyek megbonthatják a társadalmon belüli együttélést. Kymlicka szerint a multietnikus állam legfőbb célja a szétágazások integrálása és a társadalmi megállapodás. Kemp ugyanakkor aláhúzza, hogy a nemzeti csoportokra összpontosító politika az integráció kerékkötőjévé válhat. Őv a határokon átívelő nemzeti érdekek védelmének következményeitől (lásd a magyar politikai elitnek a közép-európai magyar kisebbségek számára kettős állampolgárságot szorgalmazó igyekezetét), és bírálón viszonyul a *kin-state* és *kin-monority* fogalomhoz.⁴⁰ Az említett tanulmányok meg egyeznek abban, hogy az Európai Uniónak a kisebbségekkel szembeni gyakorlata és politikája nem konzisztens. Több írásban ismétlődik az a megállapítás, hogy a kisebbségvédelem 1918 óta tulajdonképpen nem változott. A vizsgált írások szerzői értékelik némely politikusként és kisebbséget képviselő személynek arra irányuló igyekezetét, hogy a kisebbségek az európai intézményekben kollektív jogokat kapjanak. Ez a törekvés bírálattal találkozik, ugyanis a szakértők többsége a multikulturális pluralitást kezelni képes, erős, demokratikus állammodellt szorgalmaz. Ezekben az írásokban az a fontos kérdés is szerepel, hogy az Európai Unió milyen befolyást gyakorol a kisebbségvédelemre a csatlakozó országokban, majd az Európai Unió új tagállamaiban. Ebben az összefüggésben figyelmet érdemel, hogy a nemzetközi közösség kiemelkedő szerepet játszott a közép-európai reformfolyamaton átmenő országokon belüli kisebbségvédelmi jogok intézményesülésében, kiszélesítésében és elmélyítésében. Emögött ama egyszerű tény húzódott meg, hogy a kisebbségi jogvédelem javulása nélkül nem lesz mód bejutni a feltételezett időkeretek között az Európai Unióba. Ennek a kérdésnek a megoldására irányuló legújabb bulgáriai, romániai és szlovákiai tendenciák elemzése alapján a Müncheni Egyetem Alkalmazott Politikai Kutatásokkal Foglalkozó Központjának munkatársa, Martin Brusis például megállapítja, hogy bár a fenti országok egyikében sem sikerült elfogadtatni a kisebbségek közösségi voltának téziséit, valamennyiben a „hatalommegosztás” modellje kerekedett felül, amit a szerző a „társulási modell”-el (*consociational model*) azonosított, ahogy azt Arend Lijphart identifikálta.⁴¹ A demokrácia és az etnikai, vallási és kulturális különbségeket mutató társadalmak hatalomgyakorlásának modelljeként jellemezte, melynek tipikus jegyei közé tartozik a plurális társadalom valamennyi jelentős alkotóelemének politikai vezető egyéniségeit képviselő nagykoalíció, továbbá valamennyi koalíciós partner vétőjoga, mindegyik alkotóelem magas fokú, saját ügyeiben illetékes autonómiája, a politikai hatalomban való részvétel meghatározó normájának számító arányosság, a kinevezésen alapuló államigazgatás és a közjavakból történő részesedés.⁴² Brusis elemzése a jogtudomány művelőinek írásaival összehasonlítva sokkal inkább az interetnikus politikai kapcsolatokra összpontosítja figyelmét, kevésbé az átalakulás útján haladó országok kisebbségvédelmi implementációjának az elemzésére. Írásában továbbá vizsgálat tárgyává teszi az Európai Uniónak ezen országok hazai interetnikus politikai kapcsolataira gyakorolt hatását. Megállapítja, a többi szerzőhöz hasonlóan, hogy az Európai Unió, bár nem rendelkezett és nem is rendelkezik saját kisebbségi jogvédelmi kódexszel, képes volt rugalmasabban hatni ezekre az országokra, mint például az Európa Tanács vagy az EBESZ. Brusis két olyan irányvonalat említ – biztonság és kisebbségvédelem, a többség és a kisebbségek együttélésének a kisebbségek poli-

तिकai részvételén alapuló javítása –, amelyek az idő tájt az Európai Unió részéről érvényt szereztek az „eurointellektüelek” elemzéseinek tárgyát képező csatlakozó országokkal és intézményekkel szemben.

Peter Vermeersch, a leuveni Institut of International and European Policy munkatársa elemzésében megállapítja,⁴³ mivelhogy magán az EU-n belül – a 15 eredeti állam között – nagy különbségek vannak a kisebbségi politikát illetően, az EU intézményei kénytelenek voltak manőverezési teret biztosítani az új tagoknak is. Ilyen értelemben hozza fel az EU-nak azon ajánlását, hogy törvényileg rögzíteni kell a csatlakozó országok kisebbségei számára a kollektív jogokat, ugyanakkor arra is rámutat, hogy ugyanezt nem követelte az eredeti tagoktól. Ebben a tekintetben Európában még tovább él a nagyhatalmak és a kisállamok szerinti megkülönböztetés, amely mai formájában az első világháborút követően kristályosodott ki. Végezetül Vermeersch értékeli az EU-nak a kisebbségvédelem területén érvényesülő pragmatikus magatartását, ami abban rejlik, hogy már nem tanúsít olyan élénk érdeklődést a területi etnikai kisebbségek kérdése iránt, inkább a romakérdés megoldására összpontosítja figyelmét, ami jócskán függ a migrációtól, a menedéknyújtástól, az európai lakosságnak a bevándorlók beözönlésétől tartó aggályaitól. Tehát az *alochton* kisebbségekkel kapcsolatos problémáktól, amelyek az EU eredeti országainak a teherterelei.

Az etnikai és polgári kategóriájának kapcsolata, annak az európaizálás kontextusában történő elemzése jelenleg számos olyan vita velejárója, amelyek a polgári értékekről, az európai állampolgárságról, az állampolgárságról, a kisebbségek állampolgári jogairól folynak. Ezek közé sorolható az a véleménycsere, mely 2001 januárjában zajlott le Oxfordban. Résztvevői – angolok, németek, spanyolok, portugálok – a polgári elv mibenlétével foglalkozva egyetértőleg megállapították, hogy jelenleg a polgári elv értelmezésének két megközelítési módja különböztethető meg. Egyrészt a polgári kategória mint jogi státusz, s ebből a szempontból David Miller az angliai Department of Philosophy University of Warwick munkatársa nem lát problémát a polgári elvnek a társadalomban való érvényesítésében. Ugyanakkor a polgári elvnek a szociális-politikai szerepére hívja fel a figyelmet. Ebben az értelemben a polgári kategória az integráció potenciális forrásaként jelenik meg a társadalom és az állami szerveződések számára, amelyek erőteljesen szerteágazódóak. David Miller az európai polgári elvet többszintű jelenségként jellemzi, mely európai, állami és államon belüli szinten létezik, amikor is lakossági csoportok kisebbségi jogokkal rendelkeznek. Alulról felfelé haladva az államtól az EU felé a polgári elv veszít a kulturális sajátosságaiból, és tisztán polgári fogalmat ölt. Ellenkező irányban, felülről lefelé haladva a polgári elv kulturális meghatározókkal gazdagodik. Az ellentmondást abban látja, hogy az Európai Unió belüli polgári elv azon az előfeltételezésen alapul, hogy a kultúra irreleváns (lásd az EU alapjogainak chartáját, az európai alkotmány szerződést).⁴⁴ Felteszi a kérdést: ha az EU egyfelől korlátozza az állami szuverenitást, ez azt jelentené, hogy korlátozza a kisebbségi csoportok szuverenitását is? Tér nyílik e ezzel a kisebbségek számára az EU-szervekkel való közvetlen kommunikálás elősegítéséhez, jobb lesz ez a kisebbségvédelem számára? Az európai integráció elmélyítéséről folyó vitában tehát egyre inkább eltolódik a hangsúly a nemzeti kisebbségek, illetve a nemzetiségi kisebbségek és a bevándorlók jogainak, az *autochton* és *alochton* kisebbségek jogainak összehasonlítására, tehát az autonómia

követelésére egyfelől és a nyelvi, a kulturális, esetleg a vallásgyakorlási jogokra másfelől. Ugyanakkor a bevándorlók között is különbségek vannak: az Európai országokból származó bevándorlók polgári jogokkal rendelkeznek, míg viszont az Európai Unió kívülről érkező bevándorlók polgári jogokkal nem rendelkeznek. A reformfolyamaton átmenő, valamint a fejlett európai országok a 21. század elején kénytelenek szembenézni a globális verseny és mobilitás negatív következményeivel, amelyek szociális és politikai bizonytalansággal, az etnikai és kulturális konfliktusok veszélyének növekedésével járnak együtt, kiegészülve a nemzeti állam és a nemzeti kulturális hagyományok megerősödésével összekapcsolódó anakronizmussal. Számos európai országnak meg kell békülnie a nemzeti identitás és a globális kulturális nyitottság közötti egyensúlykereséssel. Az Európai Unió kibővítésének, intézményi megerősítésének, homogenizálásának a tervezete része ennek a folyamatnak. A közös Európában a különböző nemzetek és nemzetiségek, a világ más tájairól érkező bevándorlókkal egyetemben kénytelenek lesznek kialakítani egyfajta *modus vivendi*. A Nyugat-Európában folyó tudományos és társadalmi diskurzus számba veszi azokat az aggályokat és potenciális veszélyeket, amelyekkel épp Európának ebben a geopolitikai térségében leginkább szembekerülnek. Ezért úgy vélem, hogy a kisebbségekről s a polgári értékekről folyó európai vitába, akár írásos formában, akár nemzetközi konferenciákon tartott előadásokkal erőteljesebben be kellene, hogy kapcsolódjanak az Európai Unió legújabb tagállamainak szakértői is. Így az integrációról és az együttélésről zajló vitát markánsan gazdagíthatják, elmélyíthetik, konkrétabbá tehetik és eleven, a legiszlatív és társadalmi gyakorlatban szerzett tapasztalatokkal gazdagíthatják.

Jegyzetek

1. Ausztria és Hollandia azért kapott központi szerepet a tanulmányban, mert ebben a két országban nyílt számomra lehetőség önálló kutatások folytatására.
2. Lásd Joppke, Christian (ed.): *Challenge to the Nation-State. Immigration in Western Europe and the United States*. Oxford, 1998; Pieter van Duin and Zuzana Poláčková: The Limits of Multiculturalism: Problems of Ethnic Relations and Democracy in Slovakia and the Netherlands. *Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol. 3, No. 2, (2002), 23–37. p.
3. Ezzel kapcsolatban megemlíteném a neves professzorról, Peter J. Kanzensteinnel kialakult együttműködésünket a Unified Germany in an Integrating Europe elnevezésű projekten, amelyet az egyesült államokbeli Cornell Univerzity koordinált. Kanzenstein professzor első találkozásunkkor azt kérdezte tőlem, tényleg fenyeget-e az a veszély, hogy a szlovák–magyar kapcsolatok nyílt konfliktussá fajulnak, mint Jugoszláviában.
4. Lásd Henderson, Karen: Evaluating Slovak Transition: What creates the image of Slovakia? *Slovak Foreign Policy Affairs*, Spring 2000; Poláčková, Zuzana: The Slovak Republic: Bridge between East and West. In Katzenstein, P. J. (ed): *Mitteleuropa. Between Europe and Germany*. Oxford, 1997, 192–240. p.
5. Burges, Adam: Writing off Slovakia to „the East”? Examining charges of bias in British press reporting of Slovakia, 1993–1994. *Nationalities Papers*, Vol. 25, No. 4, 1997 – példa a sajtóelemzésre; Bakker, Edwin: *Minority Conflicts in Slovakia and Hungary?* Capelle a/d Ijssel, 1997 – példa a szakirodalmi elemzésre.
6. Poláčková, Zuzana: Unification, diversity and ethnic minorities in Europe. *Central European Political Science Review*. (megj. alak)

7. Mi több, még 2004 után, a Szlovák Köztársaságnak az Európai Unióba történő belépését követően térségünk továbbra is „Kelet-Európa” részének számít. Ausztria viszont „Nyugat-Európa” szilárd alkotóelemének.
8. Lásd Siptak, Ivan: Is history fate? Relations and Mental Maps between Austria and Slovakia in connection with EU enlargement. *Central European Political Science Review*, Vol. 2, No. 6, Winter 2001, 151–158. p.
9. Lásd Burges, A.: *Writing off Slovakia to „the East”...* Ezzel kapcsolatban szeretném megemlíteni, hogy a kilencvenes években volt alkalmam mérvadó napilapok tudósítóival találkozni (*Süddeutsche Zeitung*, *NRC Handelsband*, *Le Monde*). Nézeteiket befolyásolta az a tény, hogy irodáik kizárólag Prágában és Budapesten voltak, ahová az információk közvetve és elferdítve érkeztek.
10. Pieter van Duin – Zuzana Poláčková: Democratic renewal and the Hungarian minority question in Slovakia. From populism to ethnic democracy? *European Societies, From populism to ethnic democracy?* *European Societies*, Vol. 2, No. 3, 2000.
11. A kisebbségek 1945 utáni problémájához Ausztriában és Hollandiában lásd: Poláčková, Z. – Van Duin, P.: Unification, Diversity and ethnic minorities in Europe. In Cabada, Ladislav (ed.): *Contemporary Questions of Central European Politics*. Plzeň, 2003, 99–110. p.; Poláčková, Z.: Historical Background of Slovak – Austrian Relations. In *Slovak Foreign Policy Affairs*. Vol. 2, No. 1, 2002, 107–121. p.
12. Eisman, Wolfgang (Hrsg.): *Rechtspopulismus. Österreichische Krankheit oder europäische Normalität?* Wien, Czernin Verlag, 2001, 129–149. p.
13. Poláčková, Z.: Historical Background of Slovak – Austrian Relations. In *Slovak Foreign Policy Affairs*. Vol. 2, No. 1, 2002, 107–121. p.
14. Lásd Lukáč, P. – Samson, I., Duleba, A.: Visegrádska iniciatíva, regionálne iniciatívy a vzťahy SR so susednými krajinami. In Kollár, M. – Mesežnikov, G. (eds.): *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, IVO, 2000.
15. Okresek, W.: Die rechtliche Stellung der Volksgruppen in Österreich. *Europa Ethnica*, Vol. 54, No. 4, 1997, 99–144. p.
16. Baumgartner, G.: *Österreich. Geschichte und aktuelle Situation der Volksgruppen*. Drava, 1996. Itt szeretném megjegyezni, hogy az ausztriai cseh és szlovák kisebbség tagjaival kapcsolatos személyes élményeim azt a benyomást erősítették meg bennem, hogy meglehetősen közömbösen viselteknek elődeik hagyományai iránt. Éveken át szerettem volna hozzájutni a bécsi cseh és szlovák egyesületek levéltári anyagaihoz, kiváltképp az anyanyelvi nevelés terén kiemelkedő érdemeket szerzett, Comeniusról elnevezett egyesület irataihoz. A cseh és szlovák kulturális szervezetek nem voltak képesek rendezni ezt az értékes hagyékot, amit végül is prágai levéltárosok végeztek el. Poláčková, Z.: *Inštitucionalizácia menšinových práv po I. svetovej vojne a Spoločnosť národov*. Vedecká monografia pre interné potreby MZV SR. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre medzinárodné právo pri SAV, 2003. /Edícia štúdia a materiály, 14./
17. Lásd Heuberger, V. – Kolar, O. – Suppan, A. – Vyslonzil, E. (eds): *Nationen, Nationalitäten, Minderheiten*. Wien, Verlag für Geschichte und Politik Wien, 1994; Stourzh, G. – Haider B. – Harmat U. (eds.): *Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2002. /Archiv für Österreichische Geschichte, 137./
18. Pan, Ch.: Integration nationaler Minderheiten durch nationale Partnerschaft. In Matscher, F. (ed): *Wiener Internationale Begegnung zu aktuellen Fragen nationaler Minderheiten*. Kehl am Rhein, Engel Verlag, 1997. Ennek margójára megemlíteném azt a bécsi személyes élményemet, amikor a kilencvenes évek elején tanulmányi ösztöndíjas voltam a városban. A május elsejei előkészületek közepette szünetelt a városi közlekedés, így leültem egy padra a közeli parkban. Rajtam kívül még két hölgy, a szociáldemokrata párt hívei is helyet foglaltak a padon. Vörös szegfűvel ajándékoztak meg, és megkérdezték, honnan származom. Amikor elmondtam, hogy Szlovákiából, azt válaszolták, hogy ezt nem gondolták volna, mert a szlovákok többségükben veszélyesek, koszo-

- sak és lusták, s ráadásul lopnak. A másik eset Grazban történt, az egyetemen, ahol Szlovákia 1989 utáni fejlődéséről tartottam előadást, és egyik-másik hallgató nem tudta, hol van Pozsony. Poláčková Z.: *Die politische Psychologie des nationalistischen Populismus in der postkommunistischen Slowakei*. A grazi nemzetközi konferencián (Reichtpopulismus in Europa) elhangzott előadás. Geistwissenschaftliche Fakultät Karl-Franzens Universität. Graz, 29. 3.–1. 4. 2001.
19. Siptak, I.: Is history a fate? Relations and mental maps between Austria and Slovakia in connection with EU enlargement. *Central European Science Review*, Vol. 2, Nr. 6, Winter 2001, 151–158. p.
 20. www.derstandard.at.
 21. Matzner-Holzer, G.: *Im Kreuz Europas: Die unbekannte Slowakei*. Wien, Holzhausen Verlag, 2001.
 22. Poláčková, Z. – Van Duin, P.: The limits of multiculturalism: Problems of ethnic relations and democracy in Slovakia and Netherlands. *Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol. 3, No. 2. Autumn 2002, 59–79. p.
 23. Hollandiában készült interjú 10 véletlenül kiválasztott felsőfokú végzettség nélküli személlyel. Noordwijka, Den Haag, 2005. 1. 28.
 24. Uo.
 25. Az Európai Unióba való belépés előtt a bővítés lehetőségeit boncolgató elemzésekben a kisebbségi problematikával kapcsolatban főként a roma kisebbség helyzetének kérdése szerepelt. Lásd Rapporten aan de Regering, Naar een Europabrede Unie. In *Wetenschapelijke Raad voor het Regeringsbeleid*. Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001, 703–709. p.
 26. Lásd az Eugen Gindllel készült interjút, amelyet a *Volkskrant* napilap tudósítójának, Jan Huninnak adott Pozsonyban. De Verklidders in Slowakije alsnog ontmaskerd. *Volkskrant*, 2005. 1. 24.
 27. Interjú Koenom Kochom holland professzorral, amelyet 1995-ben, pozsonyi látogatásakor készítettem vele az *Unified Germany in an Integrating Europe* elnevezésű projekt keretében. A koordinálást a Cornell University, Ithaca, USA vállalta.
 28. Lásd Hardeman, H.: *Programma Vrede en Veiligheid. Bescherming van Minderheden in Centraal-en Oost-Europa*. Leuven, 1995.
 29. Lásd: Duin, P.: Slovakia and Europe: *Perspectives from Britain and the Netherlands* [Paper presented to the conference on „Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy”. Slovak–Czech relations in the context of Central Europe. Bratislava, 11–12. December 2002.].
 30. Lásd Cheng Yu Huang: The Paradox of the Conceptualisation of Europeanisation, *Queen’s Papers on Europeanisation*, No. 3, 2004. <http://www.qub.ac.uk/ies/onlinepapers/pol.html>.
 31. Harris, E.: Europeanization of Slovakia. In *Comparative European Politics*, London, Palgrave Macmillan, 2004, 185–211. p.
 32. A *Magyar Közlöny* 2001. évi 77. számában jelent meg a LXII. sz. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról elnevezéssel. A közhasználatban státustörvényként, illetve a határon túli magyarokról szóló törvényként honosodott meg. A szlovák nyelvben a két közhasználatú változat idegenül hat, így elterjedt a Zákon o postavení zahraničných Maďaroch (Külföldi magyarokról szóló törvény) meghatározás, ami azt a látszatot keltheti, hogy nem csak a szomszéd országok magyarságára vonatkozik. Ugyanakkor a szlovák köztudatban idegenül hangzik a magyarságnak nemzetrésztként való használata, s a maďarská menšina (magyar kisebbség) kifejezés ebben a kontextusban elszakad létrejöttének történelmi körülményeitől. Mindez zavarokat okoz még a szlovák értelmiségi elit körében is. (A felvilágosításokért ezúton mondok köszönetet kollégámnak, Kiss Józsefnek.)
 33. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Communities*, 2000/c364/01.

34. Mentré, G.: Hongrie, Estonie, Lettonie: L'Union européenne et la citoyenneté. In *Politique étrangère*, Paris, Printemps, 2004, 137–150. p.
35. Kántor, Z. – Majtényi, B. – Ieda, O. – Vizi, B. – Halász, I. (eds): The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection. *Slavic Eurasian Studies*, No. 4, Sapporo, 2004, 629. p.
36. Bugajski, J.: Between Ethnicity and Citizenship: Eastern Europe's Cross Border Minorities. In *Minorities and Tolerance: Central and Eastern Europe & the NIS*. Part 2, Washington D.C., 2002, 41–53. p.
37. Kymlicka, Will: Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)*. 4/2002. http://www.ecmi.de/jemie/special_4_2002.html.
38. Deets, Stephen: Liberal Pluralism: Does the West Have Any to Export?, *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)*. 4/2002. http://www.ecmi.de/jemie/special_4_2002.html.
39. Lásd Šutaj, Štefan (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov, Universum; Poláčková, Z.: *Nové prístupy a kontexty percepcie menšinovej otázky v Slovenskej republike vo vybraných štátoch Európskej únie*. In Šutaj, Štefan (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov, Universum, 50. p.
40. Kemp, Walter: Applying the Nationality Principle: Handle with Care. *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)*, 4/2002. http://www.ecmi.de/jemie/special_4_2002.html.
41. Lijphart, A.: *Democracy in Plural Societies: a Comparative Exploration*. New Haven – London, Yale University Press, 1977.
42. Szlovákia esetében ezeknek a követelményeknek a teljesítéséről a Magyar Koalíció Pártjának (MKP) az 1998 utáni két kormányban való részvétele és fontos parlamenti tisztségek betöltése tanúskodott. Bár a szlovák alkotmány nem biztosít a nemzetiségi kisebbségeknek kollektív jogokat, elismeri azonban számukra a kisebbségekhez tartozó személyek egyéni jogait, így többek között a társulási jogot, a kisebbségi nyelvek használatát, oktatási és kulturális vívmányokat. A magyar nyelvű iskolahálózat meglétét, a sajtót és a kulturális intézményeket Brusis a magyar etnikai közösség részleges autonómiájának tekinti a szlovák társadalomban. A polgármesteri funkciót betöltő és a helyi öngazgatási szervezetben tisztséget viselő magyarok száma megfelel a lakosság egészén belüli részarányuknak, viszont ez nem érvényes az államigazgatásra. A szlovák kormány ugyan nem tartja magát az etnikai arányosság elvéhez, de törődik a kisebbség méltányos képviselésével az etnikailag vegyes vidékeken. A kormánykoalíciók az utóbbi hét évben az európai integrációt szorgalmazták, és az együttműködést közös érdekek tekintették. Az MKP a közös uniós tagságtól az anyaországgal való kapcsolattartás kedvezőbb lehetőségeit várta, a szlovák koalíciós pártok viszont a kisebbségekkel kialakuló harmonikus együttműködéstől a csatlakozási folyamatban elérhető kedvezőbb megítélést remélték. Ehhez a meggyőződéshez hozzájárult az Európai Uniónak G. Verheugen biztos közreműködésével történt intervenciója is, aki 2001 augusztusában az önkormányzati és a magasabb területi egységekről szóló törvény elfogadása során hangsúlyozta a stabil kormány és az MKP kormányzati részvételének a jelentőségét, amivel elősegítette a kompromisszumos megoldás elérését.
43. Vermeersch, P. *Slovakijs, Hongarije, Tsjechië en Polen: „making democracy work.” Oost-Europa Tijdingen*, Vol. 26 (2004), No. 49, 8–12. p.
44. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Communities*, 2000/c364/01.

(Fordította Kiss József)

ZUZANA POLÁČKOVÁ

SLOVAK-HUNGARIAN RELATIONS IN THE REFLEXION OF THE PRESS AND SCIENTIFIC LITERATURE
IN SOME OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

In the center of this study stands the three basic problems relating the research of nationality relations: relation of Central European minority and majority and its presence in the press and scientific works in the European Union. In the first part the focus is set on minorities, concretely on the years after 1989 and the 90's of Hungarians living in Slovakia, on evaluation and perception of the situation characteristic during the Mečiar-government period. The topic of the second part is Austria and the Netherlands, the minority issue and the attention paid to the Slovak-Hungarian relation in these two countries. In the second part the modern research methods and connections of European nationality and minority problems are described.

The European dimension brings new aspects to the research. Such conceptions like ethnic conflict, incompatibility and antagonisms stay background. Development within the region, issues of democratisation of the society and the creation of a civil society are primary, and also comparing appraisal of these phenomena represented by „old” and „new” members of the European Union. In the Slovak Republic this approach is expressed mainly in the effort that is directed on the examination of the European history, European regions, categories of Central European civil categories, level of achieved democratisation and examination of the civil society.